

I Terugkijken om vooruit te gaan: over het verleden en de toekomst van het arbeids- en socialezekerheidsrecht

A.R. Houweling en L.C.J. Sprengers*

1.1 De oorsprong van de VvA

Vanuit het verlangen naar meer sociale gerechtigheid door een beter recht van en voor de arbeid richtte Marius Gustaaf Levenbach op 25 mei 1946 de Vereniging voor Arbeidsrecht (VvA) op. Hij adviseerde de regering in ballingschap over het Nederland van na de oorlog. Om de werkende klasse daadwerkelijk te beschermen, zo voorzag Levenbach, was een stevig juridisch kader nodig en een goede balans tussen de belangen van werkgevers en werknemers. Zie hier de kiem van ons latere poldermodel. Vanuit die visie richtte Levenbach in 1946 de Vereniging voor Arbeidsrecht op, waarin werkgevers, werknemers, rechterlijke macht, advocatuur en wetenschap waren en zijn vertegenwoordigd. Zo valt terug te lezen in het magazine *United* dat uitgebracht is ter gelegenheid van het 75-jarig jubileum van de Vereniging voor Arbeidsrecht.¹

In de eerste statuten van de vereniging is als het doel van de VvA geformuleerd de bevordering van de studie van het arbeidsrecht door:

- a. het bestuderen van positief arbeidsrecht en zijn grondslagen;
- b. het bestuderen van wetsontwerpen en andere voorstellen en denkbeelden welke tot verandering in het positieve arbeidsrecht kunnen leiden;
- c. alle andere wettige middelen.

In de jaren zeventig is het doel gewijzigd in de kennis en ontwikkeling van het Nederlandse arbeidsrecht te bevorderen, met name de onderwerpen, rakende

* Ruben Houweling is hoogleraar Erasmus School of Law (ESL); Loe Sprengers is voorzitter van de Vereniging voor Arbeidsrecht, eveneens verbonden aan de ESL en advocaat te Utrecht.

1 *United*, 25 jaar Vereniging voor Arbeidsrecht, p. 27, uitgave mei 2021, www.verenigingvoorarbeidsrecht.nl.

het arbeidsrecht, op wetenschappelijk verantwoorde wijze te doen bestuderen en kritisch te doen bezien.²

Een aangepaste variant, die nog meer benadrukt dat vanuit de VvA de ontwikkelingen in het arbeidsrecht beschouwd, becommentarieerd en mee geïnitieerd worden. Vanuit de vereniging is daar door de jaren heen actief invulling aan gegeven door liefhebbers en beoefenaars van het arbeidsrecht vanuit verschillende geleidingen met elkaar in contact te brengen.

1.2 Eerdere lustrumboeken

Het mag niet verbazen dat het eerste lustrumboek – toentertijd geheten ‘Jubileumbundel’ – onder redactie van Levenbach tot stand kwam. Hij markeerde daarmee het 25-jarig bestaan van de VvA met de bundel *Aspecten van Arbeidsrecht*. In de inleiding werd nauwgezet verslag gedaan van wat de VvA in de eerste 25 jaren had gedaan om te concluderen dat de in de statuten opgenomen doelstellingen meer dan waren verwezenlijkt. De bundel kende bijdragen van grote namen van die tijd: Sanders, Esveld, Van Rhijn, Van der Ven en ook die andere Van der Ven, De Gaay Fortman en Veldkamp (om er maar een paar te noemen). De onderwerpen die werden besproken varieerden van socialezekerheidsrecht tot medezeggenschap en van ontslagrecht tot collectief arbeidsrecht, met vragen als ‘Hebben collectieve arbeidsovereenkomsten nog wel toekomst?’ (bijdrage van Cohen Tervaert) en ‘Het gezagselement in de arbeidsovereenkomst’ (bijdrage Esveld). Vraagstukken die niet voor de laatste keer een plek in een VvA-bundel zouden krijgen.³

Bij het 50-jarig bestaan van de VvA is onder redactie van C.J. Loonstra, H.W.M.A. Staal en W. Zeijlstra een lustrumboek verschenen onder de titel *Arbeidsrecht en mensbeeld*.⁴ In het voorwoord schreef prof. mr. (Leen) van den Heuvel (toenmalig voorzitter van de VvA) vooruitkijkend naar de komende 25 jaar dat die de nodige activiteiten van de vereniging zouden vragen. Hij verwees naar de komende eeuwwisseling die gepaard zal gaan met een digitale revolutie die de arbeidsverhoudingen even ingrijpend zouden kunnen gaan veranderen als de industriële revolutie rond de eeuwwisseling daarvoor. Hij wees erop dat de groei van de materiële welvaart waarschijnlijk niet voort zal zetten en mogelijk mondiaal gezien ook anders verdeeld zou gaan worden. Verder stipte hij de internationalisering van het recht aan als een ontwikkeling die alleen maar zou toenemen. Hij schreef vervolgens:

2 C.J.H. Jansen & C.J. Loonstra, ‘Vereniging voor Arbeidsrecht 1946-1996: ontwikkelingen en thema’s’, in: C.J. Loonstra, H.W.M.A. Staal & W. Zeijlstra, *Arbeidsrecht en mensbeeld*, Deventer: Kluwer 1996, p. 1-2.

3 M.G. Levenbach, *Aspecten van Arbeidsrecht. Jubileumbundel Vereniging voor Arbeidsrecht 1946-1971*, Alphen aan den Rijn/Brussel: Samsom Uitgeverij NV 1971.

4 C.J.H. Jansen & C.J. Loonstra, ‘Vereniging voor Arbeidsrecht 1946-1996: ontwikkelingen en thema’s’, in: C.J. Loonstra, H.W.M.A. Staal & W. Zeijlstra, *Arbeidsrecht en mensbeeld*, Deventer: Kluwer 1996.

‘Al deze processen zullen hun invloed hebben op de arbeidsrechtelijke rechtsvorming. Het blijft onverminderd zaak de ontwikkelingen te volgen en te begeleiden. Een krachtige, actieve Vereniging voor Arbeidsrecht blijft een noodzaak bij het streven naar meer welzijn.’⁵

Daarmee onderstreept hij het belang dat een vereniging als de VvA mede kan vervullen in de ontwikkeling van het arbeidsrecht en plaatste hij dat in het grotere kader van bijdrage aan de ontwikkeling van het welzijn in de samenleving.

Twintig jaar later, bij het 70-jarig bestaan van de VvA, verscheen er voor de derde keer een lustrumboek onder onze redactie onder de titel *Einde van het begin*.⁶ Naast een aantal inhoudelijke bijdragen over de ontwikkelingen in verschillende deelgebieden van het arbeidsrecht waren in de laatste drie hoofdstukken verslagen opgenomen van discussiebijeenkomsten die waren gehouden met leden over drie thema’s:

- de invloed van de wetgever en de sociale partners op het arbeidsrecht (hoofdstuk 8);
- de invloed van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor het arbeidsrecht (hoofdstuk 9);
- de plaats van het arbeidsrecht (hoofdstuk 10).

Dit heeft ook de basis gevormd voor verdere activiteiten vanuit de VvA in samenwerking met de Vereniging Arbeidsrecht Advocaten Nederland (VAAN) die uitmondte in een publicatie over het Wetboek van Werk.⁷

Het inleidend hoofdstuk hebben we afgerond met de constatering:

‘Misschien moeten we met een knipoog naar de WWZ constateren dat het arbeidsrecht “in transitie” is. Heel letterlijk bevinden we ons in een transitie van het oude ontslagrecht naar het nieuwe ontslagrecht.’⁸

Daarbij werd niet alleen verwezen naar het ontslagrecht maar gesteld dat er nog meer in transitie is: het (bereik van) het arbeidsrecht, de wijze waarop het sociale vangnet is vormgegeven, de discussie over de niet aflatende groei van zelfstandigen zonder personeel (zzp’ers), de rol van de overheid als ‘regisseur’ of ‘een dienstverlener’, de zorg over en regelgeving vanuit Europa. Al deze ontwikkelingen gaven aan dat het aantal vraagstukken op het terrein van arbeidsrecht onverminderd groot is. Daarbij ook nog wijzend op de technologische ontwikkelingen constateerden we – net als Van den Heuvel destijds – dat we mogelijk (opnieuw) aan de vooravond van een heel nieuw tijdperk stonden.

Bij het 75-jarig jubileum van de VvA is onder onze redactie een vierde lustrumbundel verschenen met als titel *Transitie en arbeid*, aanhakend bij deze observaties

5 Jansen & Loonstra 1996, p. IX.

6 A.R. Houweling & L.C.J. Sprengers (red.), *70 jaar VvA: Einde van het begin*, Deventer: Wolters Kluwer 2016.

7 A.R. Houweling (red.), *Wetboek van werk 2025*, VAAN-VvA expertgroep conceptdesign november 2019, www.wetboekvanwerk.nl.

8 Ruben Houweling & Loe Sprengers, ‘Inleiding’, in: Houweling & Sprengers 2016, p. 17-18.

in de vorige bundel.⁹ In de inleiding schreven we dat ‘de urgentie tot veranderingen te komen’ de jaren daarvoor fors is toegenomen onder meer verwijzend naar personeelstekorten mede vanwege de toenemende effecten van de uitstroom van de naoorlogse generaties. Op arbeidsrechtelijk terrein waren sinds het vorige lustrum het rapport van de commissie-Borstlap¹⁰ verschenen en het SER Midden Lange Termijn (MLT)-advies over de arbeidsmarkt.¹¹ Maar ook andere ontwikkelingen die na het vorige lustrum hadden plaatsgevonden, zoals de COVID-crisis en de aanvang van de oorlog in de Oekraïne waren van invloed. De klimaatcrisis kreeg aandacht door een inleiding tijdens het lustrumcongres van Diederik Samsom, toenmalig kabinetschef van Eurocommissaris Frans Timmermans en betrokken bij het opstellen van de Green Deal, die inging op het belang van rechtvaardigheid bij de uitvoering van de grote uitdagingen die voor ons lagen.¹²

Al deze ontwikkelingen waren reden om als thema voor het lustrumboek te kiezen: transitie en arbeid. De Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) eindigde haar inleiding tijdens het lustrumcongres, verwijzend naar de gekozen thema’s voor het 70- en 75-jarig lustrum waar de woorden ‘in transitie’ herhaaldelijk in vielen, met de woorden:

‘En ik durf te wedden dat u over een paar jaar, bij uw tachtigste verjaardag, opnieuw naar diezelfde woorden zult grijpen. Meer transitie. Andere transitie. Nog steeds transitie!’¹³

Kijkend naar de politieke ontwikkelingen sindsdien zowel internationaal als nationaal kan geconstateerd worden dat haar woorden een voorspellende betekenis hadden. Op arbeidsrechtelijk terrein zijn (voorbereidende) stappen in gang gezet om te komen tot enkele aanpassingen, maar de discussie over noodzakelijke wijzigingen is niet verstomd. Ten tijde van het afronden van de tekst van dit boek treedt het kabinet-Jetten aan dat in het coalitieakkoord plannen heeft aangekondigd om te komen tot wijzigingen in het arbeids- en socialezekerheidsrecht (zie paragraaf 1.4). Omdat er sprake is van een minderheidskabinet is op dit moment nog niet duidelijk voor welke plannen een meerderheid in de beide kamers van de Staten-Generaal verkregen gaat worden.

-
- 9 A.R. Houweling & L.C.J. Sprengers (red.), *Transitie en Arbeid. Boek ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de VvA*, Den Haag: Boom juridisch 2022.
 - 10 *In wat voor land willen we werken? Naar een nieuw ontwerp voor de regulering van werk* (Eindrapport Commissie Regulering van Werk), Den Haag 2020.
 - 11 SER-advies over sociaal economisch beleid 2021-2025, *Zekerheid voor mensen, een wendbare economie en herstel van de samenleving*, advies 21/08, juni 2021.
 - 12 D.M. Samsom, ‘Klimaattransitie: de rechtvaardigheid bij de uitvoering is de grote uitdaging’, in: Houweling & Sprengers 2022, p. 13-15.
 - 13 C.E.G. van Gennep, ‘De veranderingen in de arbeidsmarkt’, in: Houweling & Sprengers 2022, p. 18.

1.3 Bij het 80-jarig bestaan van de VvA: terugkijken om vooruit te gaan

1.3.1 Thema en werkwijze

Voor dit lustrum hebben we enkele onderdelen uit het arbeids- en sociale-zekerheidsrecht gelicht, waarvan de wettelijke basis is gelegd al meer dan 80 jaar geleden. We zijn tot een selectie gekomen van de volgende onderwerpen:

- de definitie van de arbeidsovereenkomst, zoals vastgelegd in de Wet op de arbeidsovereenkomst die op 1 februari 1909 van kracht werd;
- het ontslag op staande voet, eveneens ingevoerd in 1909;
- de preventieve ontslagtoets, tijdens de Tweede Wereldoorlog tot stand gekomen met invoering van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945 (BBA);
- het cao-recht, zoals vastgelegd in de Wet op de collectieve arbeidsovereenkomst (Wet CAO) die per 1 september 1928 in werking is getreden en de Wet op het algemeen verbindend en onverbindend verklaren van bepalingen van cao's (Wet AVV) per 1 oktober 1937;
- de positie van de arbeidsongeschikte werknemer, die zijn eerste basis vond in de Ongevallenwet van 1901, maar vooral ook in de Ziektewet van 1913 en de Invaliditeitswet van 1919.

Het gaat om onderwerpen die de afgelopen jaren veel aandacht hebben gehad (definitie arbeidsovereenkomst en arbeidsongeschiktheid), dan wel die met enige regelmaat weer terugkomen op de agenda (de preventieve ontslagtoets en (onderdelen van) het cao-recht) en een onderwerp dat minder ter discussie heeft gestaan (het ontslag op staande voet).

Voor de zomer van 2025 hebben we onder de leden uitvraag gedaan wie er belangstelling had om deel te nemen in werkgroepen, die elk een van die onderwerpen zou gaan belichten. De opdracht was om de oorsprong van het onderwerp te beschrijven, de ontwikkeling ervan in de loop van de tijd en stil te staan bij de vraag of er anno 2026 reden is om dit onderdeel van het arbeidsrecht te blijven koesteren, om aanpassingen door te voeren of om het te schrappen. Na de zomervakantie zijn de werkgroepen aan de slag gegaan en zij hebben elk een hoofdstuk aangeleverd voor deze lustrumbundel. Tijdens het lustrumcongres op 21 mei 2026 zullen de werkgroepen hun bevindingen en conclusies tijdens sessies delen met de overige leden van de VvA en met hen daarover de discussie aangaan.

We zullen hierna een korte schets geven van de thema's die in de verschillende hoofdstukken aan de orde komen.

1.3.2 De kwalificatie van de arbeidsovereenkomst (hoofdstuk 2)

Het eerste onderwerp is meteen ook het onderwerp waar de afgelopen decennia het meest over te doen is geweest, zowel in de rechtspraak, in de literatuur als in de politiek. De opkomst van de zzp'ers, waarbij echte en schijnzelfstandigen onderscheiden worden, heeft de discussie over de vraag wanneer een arbeidsverhouding als een arbeidsovereenkomst kwalificeert gedomineerd. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de historie van de afbakening van